

ANTE MARUŠIĆ

TEORIJSKA MOGUĆNOST SOCIOLOGIJSKE INTERPRETACIJE POLITIČKIH IDEJA

Nije potrebno posebno ukazivati na značaj problema što ga implicira naznačeni naslov. Stvarnost političkih ideja zahtijeva danas njihovo znanstveno objašnjenje i tumačenje. Ako pretpostavimo socijalne korijene ovih ideja i prema ovoj pretpostavci poduzmemo istraživanje, ono će pokazati koliko je sociologijska analiza političkih ideja relevantna za njihovo znanstveno razumijevanje. Ova analiza nije, međutim, samo znanstvena zadaća. Ona ima i svoj praktičko-politički značaj. U naše vrijeme nosioci političkih ideja nisu toliko kontemplativni mislioci, koliko su angažirani akteri političkog života koji život nastoje reformirati, organizirati, revolucionirati, preurediti, zasnovati, oblikovati itd. prema svojim idejama i zamislima. Da bismo razumijeli političke ideje i vidjeli našto njihovi nosioci u političkom životu smjeraju nije dovoljno poduzeti imanentnu analizu samih ideja. Potrebno je ići dalje od ideja, identificirati »iza« ovih ideja fundamentnu stvarnost koja ih određuje, a to je značajno ne samo zbog dobivanja znanstvenog odgovora na postavljeno pitanje nego i zbog praktičkog intereniranja u politički život.

Pitanje interpretacije i objašnjenja političkih ideja staro je pitanje kojem se pristupilo na različite načine i, kao što je poznato, prakticirani su različiti odgovori. U novije vrijeme u političkoj znanosti veoma je jaka tendencija približavanja sociologiji u smislu nastojanja oko izgradnje teorijskog temelja političke znanosti na sociologijskim pretpostavkama. Tradicionalna politička znanost imala je tri aspekta¹: *deskriptivni* (prikaz formalne organizacije centralne i lokalne vlasti i administracije), *praktički* (istraživanje praktičkih problema organizacije, procedure itd.) i *filozofski* (tj. ono što se obično nazivalo političkom teorijom). U političkoj znanosti ranije je bilo malo pokušaja generalizacije. Utjecaj sociologije u ovoj oblasti doveo je do toga da se pažnja svratila od formalnih aspekata političkih sistema na političko ponašanje o čemu su moguće generalizacije. Sve veći broj studija o političkim idejama i ideologijama potvrđuje spomenutu tezu. Značajno

¹ Usp. T. B. Bottomore: *Sociology: A Guide to Problems and Literature*, George Allen and Unwin Ltd., London 1962. str. 65.

je zapaziti da je u ovim studijama prisutna sve dominantnija tendencija istraživanja političkih institucija u odnosu spram socijalnih institucija. U radovima politologa koji prednjače u ovoj orijentaciji, tj. u nastojanju da političku znanost teorijski utemelje na sociologijskim pretpostavkama sve više prevladava mišljenje da bi politička znanost teško mogla išta objasniti bez sociologije, tj. bez dohvaćanja socijalnih determinantni političkog sistema, političkih partija, ideja i ostalih fenomena kojima se bavi. Poznato je da danas mnogi političku znanost izjednačuju sa sociologijom politike.

U okviru naznačene tendencije razvija se i usmjerenje na sociologijsku interpretaciju političkih ideja. Iako se ovakva interpretacija uvelike prakticira pri čemu u temelju svog pristupa neki teoretičari imaju i sociologizam, tj. pretpostavku o socijalnim momentima kao jedinom determinantama ideja, primjetno je da se isto tako uvelike zapostavlja teorijsko postavljanje pitanja mogućnosti i domašaja sociologijske interpretacije političkih ideja. I oni koji zaobilaze sociologijski pristup i oni koji zastupaju sociologizam prenaplašavajući odlučujuću ulogu socijalne stvarnosti, nekritički pristupaju problemu jer ne dopiru do pitanja o mogućnosti i domašaju sociologijske metode u istraživanju političkih ideja. Ovo pitanje i jasan odgovor moraju prethoditi svakom istraživanju političkih ideja.

Intencija našeg rada jeste aktualiziranje ovog pitanja. U ovom momentu nama nije stalo do toga da sistematski razvijemo sociologijsku interpretaciju političkih ideja, jer je to predmet zasebne studije. Zadatak je mnogo skromniji, ali fundamentalniji: tematiziranje pitanja teorijske mogućnosti sociologijske interpretacije političkih ideja. Ovo prethodno pitanje temeljno je upravo stoga što je prethodno, ono nas uvodi u problem koji je implicitan pretpostavci o socijalnoj determiniranosti političkih ideja. Odgovor na ovo pitanje treba da pokaže značaj i doseg sociologijskog pristupa političkim idejama.

Budući da je problem sociologijske interpretacije političkih ideja u vezi s problemom sociologijske interpretacije ideja uopće valja ga smjestiti u okvir sociologije znanja. Treba primijeniti da je pitanje interpretacije političkih ideja i ideologija donekle različito od pitanja sociologijskog objašnjenja ideja u širem značenju te riječi. Pa ipak, unatoč razlikama u sociologijskoj interpretaciji političkih i drugih (umjetničkih, filozofskih, religioznih, moralnih itd.) ideja, s obzirom na osnovu pretpostavku od koje ova interpretacija polazi, sociologija znanja javlja se kao temeljan teorijski okvir i sociologijske interpretacije političkih ideja.²

Prema tome, problem bi se mogao formulirati ovako: da li je sociologija znanja s teorijskog stajališta uopće moguća? Ako je moguća u kom smislu je moguća? U vezi s tim da li je teorijski uopće moguća sociologijska interpretacija političkih ideja i u kom smislu je moguća?

² Ukazivanje na ovo interferiranje sociologije znanja i sociologije politike ne znači njihovo izjednačavanje. Isto tako naglašavanje značaja sociologije znanja za rješavanje problema sociologijske interpretacije političkih ideja ne znači dovođenje sociologije politike u ovisnost od sociologije znanja uopće nego samo u naznačenom aspektu.

Na ovo pitanje, u inače oskudnoj literaturi o njima, javljali su se različiti i u velikoj mjeri divergentni odgovori, koji se kreću u rasponu od negiranja teorijske mogućnosti lociologijske interpretacije ideja, preko različitih pokušaja zasnivanja ovakve interpretacije do sociologizma koji socijalnu realnost uzima kao jedini determinatorni faktor ideja.

Svi ovi brojni i često divergentni odgovori na postavljeno pitanje mogu se uglavnom svesti na tri mogućnosti: 1) moguće je potpuno poricati tvrdnju da su ideje determinirane nekom realnošću koja je »iza« ideja. Konsekvencija ovog stava je *imanentna* interpretacija ideja; 2) moguće je zastupati tezu, koju npr. zastupa Ernst Grünwald,³ da svaka interpretacija koja pretpostavlja extra-mentalnu stvarnost na koju reducira ideje ima validnosti samo za onoga tko prihvaća njezinu temeljnu pretpostavku. Konsekvencija ovog stava je skepticizam; 3) moguće je tvrditi da postoji neka posebna extra-mentalna realnost koja determinira ideje. Konsekvencija ovog stava je jedan od mogućih, već prema tome što se podrazumijeva pod ovom extra-mentalnom stvarnošću, oblika *transcendentalne* interpretacije ideja. Jedan od oblika transcendentalne interpretacije ideja polazi od pretpostavke da su ideje determinirane socijalno-povijesnim okolnostima. Na ovoj pretpostavci se korijeni mogućnost zasnivanja sociologije znanja, koja se konkretizira kao sociologizam (kad se dokazuje da društvena stvarnost sama određuje ideje) ili kao sociologijska interpretacija ideja (kad se istražuje u kom smislu i u kojoj mjeri socijalno-povijesne prilike određuju ideje). Ukratko ćemo naznačiti i analizirati ove najznačajnije odgovore u nadi da će nam to iskustvo omogućiti formulaciju nekih zaključaka od temeljnog značenja za sociologijsku interpretaciju političkih ideja.

Najprije ćemo ukratko razmotriti neke pokušaje negiranja mogućnosti sociologijske interpretacije ideja. Prvi radovi iz područja sociologije znanja⁴, čije autore M. Schelera i K. Mannheima možemo smatrati osnivačima ove discipline, izazvali su velik interes i brojne osvrte. U diskusiji o sociologiji znanja koja tada počinje i nastavlja se do danas javile su se i kritike od kojih su neke dovodile u pitanje ovu granu sociologije.

Mogućnost teorijskog zasnivanja sociologije znanja pokušao je dovesti u pitanje H. Ziegler u svojoj iracionalističkoj kritici Mannheima. On implicitno odbacuje mogućnost sociologijske interpretacije ideja na pretpostavkama sociologije znanja time što valjanom načinom sociologijske interpretacije smatra »analizu povijesti prema generalnim, općenovalidnim elementima ljudske prirode«. Sociologija znanja stoji u suprotnosti sa Zieglerovim zahtjevom da »specifični karakter sociologijskog gledanja na socijalno-povijesni svijet treba upravo biti izgrađen od tipično generalnih struktura«.⁵ U vezi s tim

³ Usp. Ernest Grünwald: *Das Problem der Soziologie des Wissens*, Wien (Leipzig 1934.).

⁴ Ovdje spadaju prije svega radovi: Max Scheler: *Die Wissensformen und die Gesellschaft*, Leipzig, 1926. i Karl Mannheim: *Ideologie und Utopie*, F. Cohen, Bonn 1929.

⁵ H. G. Ziegler: *Ideologienlehre*, u *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, Bd. 57, 1927., str. 690.

je i Ziegelovo obaranje na povijesno mišljenje odnosno povijesnost mišljenja, kao temeljnu pretpostavku sociologije znanja. Prema njemu, »ako nema načina ponašanja koji u principu transcendiraju sferu povijesnosti, tada je historicistički *circulus* stvarno neizbježan. Povijest se može klasificirati jedino u odnosu na extra-povijesnu – npr. religioznu – sferu ili u odnosu na identitet određenih konstanti ljudske prirode«. ⁶

Iz rečenog proizlazi da ideje nisu određene povijesnom situacijom a još manje društvenim bićem, tj. sa stvarnošću koja se, budući da je tvore odnosi među ljudima mijenja kako se mijenjaju povijesne prilike i s njima ovi odnosi. Ideje su po Ziegleru, suprotno pretpostavkama sociologije znanja, određene temeljnim i vječnim, uvijek sa samim sobom, identičnim, porivima ljudske prirode, silama iznad društva i povijesti. Zieglerova teza ne samo da ne može biti polazna tačka za sociologiju znanja nego ona ne može uopće biti logički osnov za bilo kakvo tumačenje ideja. Ako sociologija znanja apsolutizira povijest Ziegler apsolutizira »čiste porive«, čiste energije, ljudske prirode. Ovaj iracionalizam samo na drugi način upada u istu grešku koju pripisuje sociologiji znanja.

Kritika sociologije znanja, kako vidimo, usredotočila se na dovođenje u pitanje temeljne pretpostavke od koje ova disciplina polazi, pretpostavke o povijesnosti i društvenoj determiniranosti mišljenja i ideja. Dok Ziegler napada pojam univerzalne povijesnosti sa stajališta nepromjenjive strukture ljudskih poriva, G. Stern napada taj pojam isticanjem teze da čovjek može voditi ne-povijesni život, da ima ne-povijesnih i protu-povijesnih epoha. Prema tome, po njegovom mišljenju neprihvatljiva je teza o određenosti mišljenja društvenom situacijom, o njegovoj promjenjivosti zbog povijesnih promjena, jer se zbog postojanja ne-povijesnih epoha mišljenje ne može mjeriti s povijesnom situacijom. Međutim, da li postoji vrijeme u kojem se ne bi ništa zbivalo? Ako ovo promatramo sa stajališta ljudi koji su živjeli u određenom periodu povijesnog razvitka, možemo reći da je cjelokupna kultura u izvjesnom smislu izraz svijesti o povijesnom životu čovjeka. S ovim Stern neće biti zadovoljan i primijetit ću »da postoje momenti kada čovjek živi u stanju česte reprodukcije bez anticipacije mogućnosti drugačijeg načina života«. ⁷ Da li ovo može biti dokaz da ljudski život nije povijestan? Moguće su situacije u kojima čovjek nije svjestan povijesnog trenutka u kojem živi i povijesnosti svoga života. Iz toga, međutim, ne proizlazi da nema povijesti, odnosno da ljudski život i mišljenje nisu povijesni i socijalno-povijesnom situacijom određeni. Kako vidimo Sternovi argumenti su isuviše slabi da bi doveli u pitanje osnovnu pretpostavku sociologije znanja. Kad bismo zajedno sa Sternom pretpostavili da postoje nepovijesni periodi poricanje povijesno-društvene determiniranosti ideja, smatrali bismo po-

⁶ Ibid., str. 691.

⁷ G. Stern: Ober die sog. Seinsverbundenheit des Bewusstseins, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik Bd. 64., 1930., str. 492.

grešnim. Iz činjenice da postoje ne-povijesni periodi ne može se izvesti zaključak koji negira povijesne promjene i povijesni razvitak. Društvo je tokom svog razvitka poprimilo različite oblike, ono se mijenjalo i razvijalo unutar povijesti. Današnje društvo razlikuje se od prijašnjih društava kao što će se i buduće društvo razlikovati od današnjeg. Ovoj 'liniji socijalno-povijesnih promjena odgovara linija kulturno-temporalnih razlika. Ako je ove socijalno-povijesne promjene moguće dovesti u vezu sa potonjima u smislu njihove uvjetovanosti prvima, ukazuje se mogućnost sociolozima da različite ideje dovedu u vezu s različitim društveno-povijesnim situacijama i da ih tom situacijom objašnjavaju.

Posebnu varijantu kritike sociologije znanja predstavlja Plessnerova kritika. Ona se u biti može označiti kao pozitivizistička. Plessner sociologiju znanja mjeri mjerilima prirodne znanosti i postavlja joj uvjete koje, po njegovom mišljenju ispunjavaju prirodne znanosti i koje mora ispuniti svaka znanost ako hoće biti znanost u pravom smislu riječi. Sociologija znanja može biti samo empirijska duhovna znanost. Kao što je za prirodne znanosti nedopustiva ovisnost o određenim filozofijskim, metafizičkim, pretpostavkama tako je isto nedopustiva za sociologiju znanja ovisnost o ovim pretpostavkama.⁸ Budući da Plessner prirodne znanosti smatra pravim znanostima, povijest i povijesnost mišljenja kao filozofijske pretpostavke sociologije znanja dovede u pitanje ovu znanost. Filozofijske pretpostavke sociologije znanja, naime, pokazuju da sociologija nije ostvarila spomenuti nužan uvjet koji navodno ostvaruju prirodne znanosti da bi postala znanost. Plessnerova kritika izaziva pitanje: da li doista prirodne znanosti ostvaruju navedeni uvjet, da li su one oslobođene filozofijskih pretpostavki i da li su sve pretpostavke prirodne znanosti empirijski pokazljive. Na ovo pitanje može slijediti samo negativan odgovor. Više puta je pokazano kako se prirodne znanosti zasnivaju na izvjesnim empirijski nepokazljivim pretpostavkama, kao što je npr. pretpostavka o »jedinstvu prirode«. Možemo zaključiti, dakle, da je Plessner izabrao slab put dokazivanja znanstvene neutemeljenosti sociologije znanja. Ali ispitajmo još jedan njegov argument. Plessner tezu o društvenoj determiniranosti svijesti shvaća u tom smislu da svi sadržaji svijesti, bez izuzetka, imaju biti priopćivi putem socijalno-determiniranih »subjektivnih« kategorija. Valja napomenuti da su njegova razmatranja sociologije znanja u vezi s analizom Mannheimove teorije iz koje je mogao izvući ovu pretpostavku i argumentirano povezivati. Ako bismo se mogli složiti s tim da njegova kritika u ovom pogledu pogađa Mannheima moramo dodati da to ne znači da pogađa i sociologiju znanja koja mora odbaciti ovu pretpostavku, jer ona koliko god izgledalo da pomaže utemeljenje sociologije znanja pretstavlja implicitno njeno negiranje. I to zato što je u osnovi ove pretpostavke sociologizam a ne sociologijska interpretacija o čemu će biti riječi kasnije.

⁸ »Za jednu empirijsku duhovnu znanost (Geisteswissenschaft) ovisnost o određenim filozofijskim pretpostavkama posve je nedopustiva kao i za prirodne znanosti«, H. Plessner: *Abwandlungen des Ideologiedankens*, u: *Kölnner Vierteljahrshefte für Soziologie* x, 2, 1931., str. 189.

U poricanju mogućnosti sociolozijske interpretacije ideja J. Kraft polazi s mehanističke pozicije. Po njegovu mišljenju sociologija je uzaludna i kao teorija o socijalnim pojavama i kao teorija koja se služi sociolozijskim kategorijama. Ona je nepotrebna jer se »fizikalno-psiholozijska analiza proteže do elemenata socijalnih pojava«. Iza ovog odbacivanja sociologije stoji mehancistička pretpostavka da su sve pojave svodive na fizikalne kategorije. Nema specifično biolozijskih, sociolozijskih i psiholozijskih kategorija. Prema tome nije moguća ni sociologija znanja u koliko pod njom »podrazumijevamo redukciju na socijalne pojave ili specifična socijalna jedinstva biti (Weseneinheiten) jer ove redukcije zbog fizikalne prirode znanja i ne postojanja takvih jedinstva biti moraju uvijek biti fiktivne«. ⁹ Budući da su socijalne kategorije puke fikcije s njima se ne mogu objašnjavati ideje. Ako bi fizikalne kategorije bile fundamentalne, ako bi se s njima mogle objasniti socijalne pojave, tada bi sociologija bila doista suvišna. Isto tako bi i sociologija znanja pa i sociolozijska interpretacija ideja bila nemoguća jer ona polazi upravo od kategorija koje je Kraft smatrao fikcionima. On, međutim, ne vidi razliku između prirodnih pojava i društvenih pa stoga druge svodi na prve i ne vidi mogućnost i nužnost sociologije.

Rezimirajući zaključke izvedene iz analize argumenata za prvi od tri moguća stava u odnosu na sociolozijsku interpretaciju ideja što su ih iznijeli spomenuti autori, možemo reći da oni ne pružaju, ništa drugo osim napada na sociologiju znanja koji, kako smo vidjeli, ne uspijevaju oboriti njenu temeljnu pretpostavku o povijesnoj i društvenoj determiniranosti ideja.

Najoštromniju i najdomišljeniju kritiku sociologije znanja dao je njezin prvi historičar Ernst Grünwald, čiju smo osnovnu tezu već spomenuli skicirajući drugi od tri mogućnosti stava prema sociolozičkoj interpretaciji ideja. Po njegovom mišljenju sociologija znanja je »samovoljni okov« samo za one koji prihvaćaju njezine temeljne postulate. Ako napustimo teren ideja i pretpostavimo da neka fundamentalna stvarnost koja opstoji izvan ideja određuje ideje, otvara se mogućnost mnogobrojnih različitih transcendentnih interpretacija, u zavisnosti o tome što podrazumijevamo pod ovom stvarnošću. (rasni, geografski, klimatiski, socijalni, ekonomski, momenat itd.). »Svaka transcendentna interpretacija postaje validna ako – i jedno ako – čovjek odobri putem akta čiste slobodne volje metafizički postulat da njezino posebno područje čini jedinu realnost. Temeljnu tezu, međutim, nemoguće je znanstveno dokazati i isto tako nemoguće ju je oboriti«. ¹⁰ Sociolozijska interpretacija je hipotetička i sociologija znanja griješi kad tvrdi da može otkriti realne i objektivne odnose. Svaka transcendentna interpretacija može s istim pravom tvrditi isto što tvrdi sociolozijska interpretacija ideja. Prema tome sociologija znanja nije zna-

⁹ J. Kraft: *Soziologie oder Soziologismus*, *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Soziologie* in 5, 1929., str. 406.

¹⁰ Usp. Ernst Grünwald: *Das Problem der Soziologie des Wissens*, Wien-Leipzig 1934., str. 65.

nost nego je samo moguća »shema za interpretaciju«. ¹¹ Kako je prema Grünwaldu znanstvena vrijednost sociologije znanja problematična i kako ona ima vrijednost samo za onoga tko prihvaća putem »akta čiste slobodne volje« njezin osnovni postulat njegovu poziciju je Arthur Child s pravom nazvao »postulacioni skepticizam« (postulational skepticism). ¹² Ova kritika je neprihvatljiva jer izražava skepticizam. Kazati da je svaka interpretacija istinita ako se u nju vjeruje da je stinita, a na to se u krajnjoj liniji svodi Grünwaldov stav, znači odbaciti i postojanje i značenje istine.

Ali nije moguće ostati kod ove negativne kritike Grünwaldove pozicije. Najuspješnija kritika ove pozicije može se dati ako se dokaže teorijska mogućnost sociološke interpretacije ideja kao znanstvene interpretacije koja ima i mora imati pretenziju istine. Time prelazimo na analizu trećeg od navedenih mogućih pristupa u interpretaciji ideja.

Pri formuliranju jednog od mogućih stavova u ovom pitanju, stava koji polazi od poricanja tvrdnje da su ideje determinirane nekom realnošću koja je izvan ideja, izveli smo i njegovu metodološku konsekvenciju – imanentnu interpretaciju ideja. Potrebno je pobliže odrediti ovaj oblik interpretacije ideja kako bismo u njegovom razlikovanju od sociološke interpretacije jasnije odredili potonju i sagledali njen značaj i doseg te ispitali međusobni odnos ovih dvaju oblika interpretacije ideja.

Svi do sada razvijeni oblici pristupa idejama, kako rekosmo, mogu se podijeliti na imanentni i transcendentni. ¹³ Poduzeti imanentnu interpretaciju ideja znači nastojati shvatiti ideje iz samih ideja. Ova interpretacija pretpostavlja da ideje imaju uzroke u sebi, tj. da nastaju, dobivaju oblik, sadržaj i smisao te da se razvijaju prema »imanentnim zakonima« koji pokazuju njihovo jedinstvo, autonomnost, i kontinuitet. Onaj tko u interpretaciji ideja polazi od ove pretpostavke nastoji ideje razumijeti »iznutra«, iz samih ideja. To znači prije svega na poseban način biti zaokupljen s određenim duhovnim proizvodom, saživjeti se s njim, »živjeti« u njemu, da bi razumio njegov smisao na način na koji je autor želio razumijeti sebe.

U detaljnijoj analizi ovakvog tipa imanentne interpretacije, koja prelazi okvire ovog rada, nametnulo bi se pitanje: da li je ovakva interpretacija uopće izvodiva? Da li je moguće misliti jednu ideju onako kako ju je mislio autor. Eventualni negativan odgovor na ovo pitanje doveo bi u pitanje mogućnost imanentne interpretacije u striktnom smislu riječi.

Ako idemo preko neke ideje, odnosno duhovnog proizvoda u kojem je oblikovana i izražena, i nastojimo je shvatiti i interpretirati u kontekstu ideja koje su joj prethodile, otkrivajući i slijedeći »unutarnju«

¹¹ Ibid., str. 66.

¹² A. Child: Theoretical Possibility of the Sociology of Knowledge, u Ethics, Vol. LI, July 1941., No 4, str. 404.

¹³ Opširnije o ovoj distinkciji vidi u: Karl Mannheim: »Ideologische und soziologische Interpretation der geistigen Gebilde, Jahrb. für Soziologie 2, 1926., Werner Stark: The Sociology of knowledge Routledge and Kegan Paul, London, 1960., str. 213-216.

dijalektiku razvitka ideja i tada ostajemo na razini imanentne interpretacije jer ne napuštamo teren samih ideja. O ovom istom obliku interpretacije riječ je i tada kad pođemo od određene ideje i izvodimo iz nje konsekvencije koje autor nije izveo da bi razumjeli tu ideju »bolje« nego što ju je razumio sam autor. Iako se pri ovom obliku interpretacije ne napušta teren same ideje i njoj ne dodaje ništa više od onoga što ona već sadrži, izvođenje konsekvencija koje autor sam nije izveo ne bi trebalo pripisivati isključivo intelektualnoj moći interpretatora, pa to izaziva pitanje: što njemu omogućuje izvođenje konsekvencije i to upravo one koju izvodi a ne neke druge koju će izvesti drugi interpret s druge pozicije, u drugo vrijeme. Oni koji insistiraju na imanentnoj interpretaciji ideja morali bi pokazati da se odgovor može dobiti samo iz sfere ideja. Da ova pitanja nisu neumjesna pokazuju naročito primjeri pokušaja imanentne interpretacije jednog sistema ideja sa stajališta drugog sistema. Koliko se sve pojavilo interpretacija jednog umjetničkog djela ili filozofijskog sistema sa stajališta drugoga, u drugo vrijeme, a da su svi pretendirali na apsolutnu istinu. Ne upućuje li nas ova činjenica na misao da određena ideja u raznim interpretacijama dobiva svoj smisao ne samo iz njenog izvornog ishodišta, nego isto tako i iz vremena i stajališta njenog interpretatora. Kako bi inače mogli objasniti stalno otkrivanje novih značenja u istim povijesnim sadržajima u kojima su oblikovane umjetničke, filozofijske političke i druge ideje.

Iz ovog kratkog određenja imanentne interpretacije ideja i pokušaja postavljanja problema koji se ovdje javlja vidljivo je da od distinkcije između imanentne i transcendentne interpretacije polazimo više stoga da bi sociologijsku interpretaciju lakše odrediti nego da bismo jednu drugoj apriori suprotstavili. U tom smislu možemo reći da ako se napusti područje samih ideja, odbaci pretpostavke o njihovoj samodostatnosti i autonomnosti i ako se pri razumijevanju ideja uputimo na put traganja za »fundamentalnom« stvarnošću koja se nalazi »iza« ideja i koja ih stvarnost određuje, tada dolazimo na teren transcendentne interpretacije. U zavisnosti od pretpostavke od koje polazimo, odnosno u zavisnosti od toga šta podrazumijevamo pod ovom »fundamentalnom« stvarnošću koja determinira ideje, poduzimamo jedan od mogućih načina transcendentne interpretacije ideja.

Ovdje se otvara mogućnost i sociologijske interpretacije ideja, čija mogućnost i vrijednost će se dokazati kad se pokaže da su ideje determinirane ne-teorijskim faktorima koji se sa stajališta sociologijskog pristupa najopćenitije mogu odrediti kao povijesna i društvena determiniranost ideja. Mogućnost zasnivanja sociologijske interpretacije temelji se upravo na ovoj pretpostavci. U razmatranju dokazivanja ove mogućnosti valja razlikovati sociologizam od sociologijske interpretacije ideja.

Sociologizam polazi od teze o društvu kao jedinjoj realnosti koja određuje ideje. Kad kažemo da je nastanak jedne ideje uvjetovan određenim faktorima, ako pri tom pretpostavljamo da isključivo socijalni

faška te ideje.

Društvena je situacija *nužan* uvjet nastanka jedne ideje jedino u slučaju ako se ta ideja ne javlja kad ne postoji spomenuta društvena situacija. Dakle, nastaje samo u društvenim okolnostima koje ju uvjetuju.

Kad tvrdimo da je određena društvena situacija *jedini* uvjet pojave jedne ideje i da je ona u potpunosti određuje, tada stojimo na pozicijama sociologizma koji valja razlikovati od sociologijske interpretacije ideja u onom smislu u kojem je ona moguća. Prema sociologističkoj pretpostavci ideja se javlja ako je dotična društvena situacija nastala. Jer ako se ne pretpostavljaju eventualni drugi uvjeti nastanka ideja, što sociologizam ne može pretpostaviti jer u tom slučaju ne bi bio sociologizam, pojavom određene društvene i povijesne situacije javljaju se nužno i određene ideje.

Sociologistička interpretacija ideja koja ima pretenziju da isključivo povijesnim i socijalnim momentima objasni ideje, ako želi dati potpuno objašnjenje ideja, mora dokazati ispravnost spomenutih pretpostavki.

Što se tiče teze o postojanju određene društvene situacije kao *nužnom* uvjetu nastanka određene ideje, izgleda da se njena teorijska zasnovanost i mogućnost dokazivanja ne može poreći. S obzirom na ovo, a i rezultat naše kratke analize oblika opovrgavanja mogućnosti sociologijske interpretacije ideja, može se zaključiti da je mogućnost sociologijske interpretacije ideja izvan pitanja. U tome je snaga i značaj sociologijske interpretacije ideja. Što se pak tiče druge pretpostavke, one o povijesno-društvenoj situaciji kao *jedinom* uvjetu nastanka ideja i jedinoj njihovoj determinanti, mislim da ovu pretpostavku nije moguće dokazati, što uostalom pokazuju sva dosadašnja sociologijska istraživanja. U tome je slabost i apsolutna granica sociologizma.

Budući da smo zaključili da je analiza povijesnih i socijalnih okolnosti relevantna za razumijevanje ideja, ovo ispitivanje mora poći od tih okolnosti u kojim se ideja javlja. Ali ono ne može ostati kod jednodimenzionalnosti socijalnog determinizma. Dublje razumijevanje ideja pretpostavlja kompleksniju analizu u okviru koje se ocrtavaju socijalni i u vezi s njim ostali momenti bez kojih nije moguće razumijeti ideje.

Ova analiza iako u biti sociologijska ne može mimoći ni imanentnu analizu kao što se ne može izvesti ni imanentna analiza koja ne bi implicirala momente koji transcendiraju sferu imanencije. Jer ako se ideje ne razvijaju, kao što smo utvrdili, po imanentnoj logici izvan socijalno-povijesnog konteksta, nije ih moguće razumijeti iz ideja samih, pa stoga nije moguće ni potpuno razdvojiti imanentnu i transcendentnu razinu analize. Isto tako može se reći da svaka transcendentna analiza, pa i sociologijska, pretpostavlja imanentnu pri čemu je sociologijska analiza uključuje u kontekst sociologijskog pristupa. Sva-koj transcendentnoj interpretaciji naime, mora prethoditi razumije-

vanje ideja u onom smislu u kojem ju je njen tvorca izrazio. U svakom istraživanju moramo se najprije upoznati s činjenicama da bismo zatim otkrili ono nevidljivo što je iza njih i što ih određuje. Tako i u interpretaciji ideja moramo se upoznati i s idejom i sa stvarnošću izvan nje koja je određuje. Riječ je o interferiranju imanentnog i transcendentnog nivoa, o njihovom međusobnom prožimanju, što upućuje na potrebu kooperacije između imanentne i transcendentalne analize.¹⁴

Isticanje potreba kooperacije i međusobnog dopunjavanja ovih analiza ne znači udaljavanje od sociologijske interpretacije ideja. Isto tako isticanje teze da sociologijska interpretacija ne može poći od jednodimenzionalnog socijalnog determinizma ne dovodi u pitanje *ovu* interpretaciju. Ono samo izražava distanciranje od sociologizma koji ne može biti primjeren pristup duhovnim tvorbama jer polazi od neprihvatljive pretpostavke o socijalnim faktorima kao jedinim determinantama ideja. Sociologijska interpretacija mora uzeti u obzir i druge momente koji su relevantni za analizu ideja. Ovi momenti ne javljaju se izolirano, neovisno od društva. Oni svoj značaj i smisao, a onda i oblik utjecaja na ideje, dobivaju u okviru socijalno-povijesnog konteksta. Prema tome različite transcendentalne determinante ideja određuju ideje samo posredstvom društvene stvarnosti.

Sociologijska interpretacija ideja otkriva, dakle, da su povijesne i društvene okolnosti jedan od bitnih uvjeta nastanka ideja i da ih u naznačenom smislu određuju i time pokazuje da je jedna od bitnih pretpostavki razumijevanja i objašnjavanja ideja. Budući da je sociologijska metoda iako nezaobilazna ipak ograničena i omeđena stvarnim stupnjem određenosti ideja socijalnim okolnostima, sociologijski pristup idejama mora izvući pouke iz ove analize. Geneza ideja, njihov oblik i sadržaj kao i kategorijalni aparat ne mogu se bez ostatka reducirati na njihov socijalni temelj. S druge strane ne može se ni poreći stanovita njihova determiniranost specijalno-povijesnim prilikama. Kakva je priroda i koliki je stupanj te determiniranosti stvar je znanstvenog ispitivanja da to ustanovi.

¹⁴ Na zanimljiv način no ovu potrebu suradnje upozorio je Lovejoy, u: *Reflections on the History of Ideas*, *Journal of the History of Ideas*, 1940., str. 21. Usp. i W. Stark: *Sociology of Knowledge* Routledge and Kegan Paul Ltd., London, 1960., str. 214-216.